- 172 **Kathrin Pabst. *Museumsetikk i praksis*. Trondheim: Museumsforlaget. 2016. 286 s. ISBN 9788283050387**

Så här: "syftet med denna studie är att ..." står det ingenstans i Kathrin Pabsts bok *Museumsetikk i praksis*. Man begriper visserligen snabbt att den ska handla om hur museer tar sig an känsliga och ibland till och med tabuerade ämnen. Men exakt var på detta område studiens problem ligger och hur det i detalj ser ut, om det sägs ingenting uttryckligen. Det försätter läsaren i ett visst tillstånd av orienteringslöshet som dock successivt upplöses. Gradvis klarnar det nämligen, fokus skärps, frågorna slipas av ju längre in i boken man kommer.

Jag får för mig att denna långsamma inåkning mot bokens kärna är ett genomtänkt pedagogiskt grepp som författaren högst medvetet valt att koppla. Det som får mig att tro det är att min inledande orienteringslöshet fungerar så produktivt. Till priset av en mild irritation tvingas jag låta tanken svepa över hela temat, alltså det om museers relation till känsliga ämnen, och betrakta det ur olika vinklar och fundera över vilka problem det är behäftat med. Jag tror att jag väljer att låta denna anmälan följa samma idé.

Frågan om museer och känsliga ämnen har en särskild relevans i Norge. Där bedrev landets kulturråd under en tioårsperiod projektet *BRUDD* (i boken kursiveras och versaliseras alltid detta mångtydiga ord, så då gör väl jag det med). Det syftade till att stimulera "museene til å dokumentere og formidle også de ubehagelige, marginale historiene som museene tradisjonelt ikke forteller", som det står på projektets hemsida. År 2014 resulterade detta i utställningar om "fornorskning av den samiske kulturen, oppdragelsesanstalter, rasebiologi, kropp, tuberkulose, papirløshet, utviklingshemming og rusavhengighet". Initiativet kom alltså

uppifrån. Det kan vara värt att notera. Det var en central statlig institution som uppmanade till en kritisk granskning av nationens historia, som inte väjde för det som kan göra ont i det nationella självmedvetandet.

Detta står i samklang med den precisering – eller skärpning, eller politisering eller hur man nu väljer att se det – av museernas samhälleliga uppdrag som nu har några årtionden på nacken. Med Pabsts ord:

Museene skal i større grad enn tidligere opptre som aktive, moralske aktører i samfunnet. Ved å stille kritiske spørsmål til etablerte sannheter og ved å løfte frem samfunnsaktuelle utfordringer, kan og bør museene bidra til en positiv samfunnsutvikling; et samfunn der flest mulig blir hørt (s.26).

Detta harmonierar i sin tur med ICOM:s själva definition av ett museum från 1972, i vilken det sägs att "a museum is a non-profit, permanent institution *in the service of society*" (min kursivering).

Detta är alltså en relativt ny situation och definition en annan än den museer var en del av för, låt säga, hundra år sedan. Museer ska ha en aktiv relation till de samhällen de bor i och de ska bidra till att dessa ska genomgå en "positiv" utveckling. Och detta kan de göra genom att uppmärksamma det som samhället ofta fördrar att glömma bort, till följd av hotande skamkänslor och liknande. Det är tanken.

En annan sak är också ny. Pabst nämner den, men jag tror att hennes analys hade blivit bredare om hon också mera ingående hade behandlat dess relation till museernas försök att uttala obekväma sanningar. Museerna har idag att konkurrera med en växande upplevelseindustri som erbjuder turister och andra nöjen för stunden, som inte alls konfronterar utan systematiskt undviker besvärliga och smärtsamma omständigheter i historien och samtiden. Till-

sammans med den ekonomistiska New Public Management-filosofi som pressats på (i alla fall svensk och sannolikt också norsk) museiverksamhet – i vilken kvantitativt mätbara framgångar, till exempel besöksiffror, spelar en avgörande roll – har detta bildat en miljö där provokationer och obehagligheter mera utgör en risk än en vällovlig dygd. Det kan man i alla fall misstänka.

Pabst har detaljstuderat sju utställningar i Norge, Danmark och Tyskland och deras bakomliggande produktionsprocesser. I Norge: "Quisling-utställningen" på Telemark Museum, "Familiehemmeligheter", om dysfunktioner inklusive sexuella övergrepp i familjer, på Maihaugen i Lillehammer, "Min kropp – min sannhet", om skönhetsideal och kroppsuppfattning, på Vest-Agder-museet, "Våre hellige rom", om kristendom, islam, hinduism, buddhism, sikhism och judendom, på Interkulturelt Museum i Oslo och "Himmelen over Sørlandet", om religiös tro och trossamfund, på Vest-Agder-museet. Samtliga var på ett eller annat sätt knutna till *BRUDD*-projektet. I Danmark: "Du skal ikke tænke paa din Far og Mor", som handlar om barnhemsbarn i ett historiskt perspektiv, på Svendborg museum. I Tyskland: "Wehrmachtausstellung", alltså en utställning om stridskrafterna i Nazityskland 1935-1945, vid Hamburger Institut für Sozialforschung. Samtliga utställningar hanterade alltså vad som kan karaktäriseras som känsliga ämnen och alla utom Quisling- och Wehrmachtutställningarna inbegrep berättelser från enskilda personer vars liv berörts av det som utställningarna behandlade.

Pabst presenterar dem utförligt enligt ett fastlagt schema: "museet innad og utad" (främst om den interna organisationen och kulturen kring utställningarna), "samarbeid med eksterne deltakere" (professionella experter men främst privatpersoner som skänkt sina berättelser till utställningarna), "samarbeid med enkeltperso-

ner" (i förekommande fall), "vinkling av tema og valg av formidlingsmåde" och "reaksjoner fra publikum og presse".

Utförlig är hon som sagt. Det är mycket möjligt att läsaren tycker att hon är *för* detaljerad. Men det eventuella missnöjet visar sig vara helt obefogat. All detaljrikedom plockas upp och läggs till grund när de moraliska utmaningar diskuteras, som utställningarna aktiverade. De benämns ibland också moraliska dilemman, och ett dilemma definieras av Pabst, med referens till grekisk retorik, som situationer där man blir "tvunget til å godta den ene av to like ubehagelige muligheter." En tänkvärd definition som jag inte ska glömma bort.

Dessa utmaningar beskrivs i hägnet av fyra spänningsförhållanden mellan poler. Jag översätter dem till svenska:

1. enskilda personers behov och samhällets behov
2. subjektiv sanning och historisk sanning
3. egen kompetens och extern kompetens
4. eget gottfinnande (kan man översätta "skjøn" så?) och riktlinjer

Det hör till diskussionens starka sidor att författaren inte ställer några enkla svar i utsikt. Tvärtom är ambivalensen och de eftertänksamma lösningar, som aldrig är perfekta och som ambivalensen framtvingar, grundläggande. Den som har att möta dessa utmaningar har fortfarande ett svårt arbete framför sig, men med hjälp av Pabst diskussion har det alla förutsättningar att bli mera medvetet, systematiskt och genomreflekterat. Pabst relation till utmaningarna kan beskrivas som respektfull, följsam och uppmärksam. Det utesluter inte att man tycker sig skönja en tendens i hennes reflektioner: hon följer oftast en "inre" väg som leder henne mot "mjuka" ställningstaganden. Vad menar jag med det? Det ska jag återkomma till.

Över dessa fyra utmaningar lägger författaren tre etikteorier – etik definieras som “teoretisk reflektion över moral” – som rubriceras som professionsetik, erkännandeetik (med flest referenser till den tyske filosofen Axel Honneth) och närhetsetik (där Emmanuel Levinas får spela en viktig bakgrundsroll). Med hjälp av dessa lyckas Pabst åtskilligt fördjupa och komplicera sin diskussion. Det rum hon skapar genom att kombinera utmaningar med teorier ger intryck av att vara ett där viktiga insikter kan nås, reflektioner förfinas och där en hel del handfast hjälp finns att hämta för den ambivalente och vilsne. Det senare, det handfasta, är i hög grad det som boken mynnar ut i. Med ett försök att lösa de fyra dilemmerna. Jag är i och för sig en person av den typen som tycker att det är mera fruktbart att överlåta den uppgiften till läsaren och den som ska finna en väg igenom dilemman. Men Pabst går nyanserat och öppet till väga och ger – med ett undantag: de tio råden som nämns här nedan – inga definitiva svar. Det tror jag är bra.

Det är en fin bok, det här. Den är ambitiös både i det empiriska och teoretiska arbetet och den förenar dessa två dimensioner på ett mycket dynamiskt vis. Den hanterar klokt och nyanserat ett svårt och angeläget ämne och bör, föreställer jag mig, kunna komma till stor nytta för dem som har anledning att gå i närkamp med det.

Jag upprepar: jag tycker det här är en bra bok. När jag nu har varit tydlig om detta kan jag kanske få göra det som somliga ibland ser som oförenligt med recensioner (men som ofta utgör en stor lockelse för recensenter): att något diskutera sådant som *inte* står i boken.

Utgångspunkten för detta: det inre och det mjuka. Det här är en bok som på flera sätt är skriven inifrån. Inifrån de museianställdas dagliga praktik till exempel. En sak är att Pabst själv haft en ledande roll i produktionen av två av de undersökta utställningarna, för hon är inte bara

forskare utan också en museianställd med, som det framstår, rika erfarenheter av utställningsproduktion. Det är förstås inget fel med det men det är lätt att tänka sig att bokens grundperspektiv är tätt förenat med de erfarenheterna, vilket skulle kunna innebära att ett distanserat utifrånperspektiv skjuts åt sidan.

Man tycker sig också få fog för föreställningen att de läsare som hon främst vänder sig till är andra utställningsmakare (vilket i sig inte är konstigt alls: mot vilka skulle en bok med namnet *Museumsetikk i praksis* främst rikta sig om inte praktikerna själva?) och att hon ofta ser sig som en av dessa. Eller i alla fall att hon står mycket nära dem och deras perspektiv. Några uttryck av flera för detta: ett av bokens sex kapitel heter “Hvilke teorier kan hjelpe oss å velge riktig når avgørelser må tas?” (min kursivering). Ett annat inleds med meningen “hvilke utfordringer møter museumsdirektører, prosjektledere og prosjektmedarbeidere når de samarbeider med eksterne om følsomme tema?” På central plats finns också två sidor i egen layout och typsnitt på vilka tio mycket konkreta praktiska “råd for økt profesjonalitet og mindre personlig belastning” presenteras. I det första av dessa är tilltalet av den museianställda direkt: “sett *deg* inn i alle relevanter regelverk og etiske rammebetingelser” (min kursivering).

“Mindre personlig belastning” är alltså en nyckelformulering. Den viktigaste strategin för att minska sådan är att agera så att ingen känner sig kränkt genom att förnekas erkännande. Det är huvudlinjen i bokens etiska diskussion. De som ska erbjudas erkännande är de externa experterna, besökarna och de museianställda.

Besökarna utgör alltså en grupp som inte ska kränkas. Men inte bara det. De ska också känna igen sig i det som utställningarna förmedlar. Jag kan inte riktigt förstå hur det ska gå till om det är museernas uppgift att förmedla obehagliga och utmanande sanningar.

Besökande vil kunne kjenne seg igjen i det som kommer frem, noe som vil føre til at færre føler seg ekskludert eller oversett. [...] også de besøkende som kjenner seg igjen i det som blir sagt, får en følelse av å være en viktig del av mangfoldet. Her forutsettes det at beretningen henviser til verdier som anses som gode og viktige for fellesskapet og for samfunnets utvikling (s.135).

Författaren verkar alltså tänka sig ett samförstånd mellan besökarna och samhället om vad som är goda och viktiga värden. Och denna konsensus ska inte utmanas eftersom risken då finns att någon känner sig kränkt. Det kan knappast vara några särskilt djärva utmaningar som museerna står inför om detta är ramarna för vad som kan sägas. Det är också en mycket speciell uppfattning om vad ett samhälle är. Svårigheterna med den visar sig väl redan av omständigheten att det finns många som anser att ett samhälle är platsen där det kontinuerligt strids om vad som är viktiga och goda värden.

Men framför allt talas det om vikten att erkänna och inte kränka de privatpersoner som med sina unika berättelser bidragit till utställningarna. Detta fokus på erkännande och kränkning innebär att känslor, *følelser*, spelar en viktig roll i diskussionen. Det gäller att kunna identifiera sådana hos sig själv och andra, förstå dem och hantera dem så snart en upplevd kränkning syns vara i antågande.

Pabst går långt på det här området. Det är henne inte främmande utan snarast rekommendabelt att på eget bevåg från utställningar utesluta teman som enskilda berättat om, om man misstänker att de skulle kunna innebära obehag för den berättande. Museianställda har vittnat för Pabst om hur nära de tycker sig ha kommit sina informanter och de stämningar som då skapas föranleder inga kritiska anmärkningar från författaren. En utsaga som denna till exempel:

Etter å ha møtt disse her, så ble de jo "mine" informanter, og jeg følte behov for ivareta og beskytte dem, at det ikke skulle bli noe som var ubehagelig opplevelse for dem (s.118).

Det kanske måste vara och gå till ungefär så på ett museum. Mjukhet, följsamhet, försiktighet är möjligen alldeles nödvändigt. Kanske. Fast jag får nog bekänna att jag är ganska rejält skeptisk till en sådan uppfattning, särskilt då jag kan dra mig till minnes flera utställningar som verkat mera provokativt än följsamt. Men den i sammanhanget viktigaste frågan är vilken generaliseringsräckvidd som resultaten från en mjuk och följsam miljö egentligen har. Det är det jag funderar på.

Och i förlängningen av det: vad är ett museum egentligen för en institution när det gäller kunskapsproduktion och som pådrivare av en "positiv" samhällsutveckling. Det tycks ju vara uppbyggt kring vad somliga skulle kalla en paradox: det ska uttala obekväma sanningar men på ett sätt som inte kränker någon. Är det möjligt?

För det första kan man fråga sig om bokens slutsatser är tillämpliga på utställningar som inte bygger på berättelser från offer för oegentligheter och orättfärdigheter. Sådana som endast arbetar med föremål och texter till exempel och konstutställningar. Om samma strategier gentemot frammanade känslor och kränkingsrisk skulle appliceras på de senare så skulle väl en betydande del av dagens konstmuseer få korrigera sin inriktning? Eftersom mycket samtidskonst ser som sin uppgift att provocera och gå emot etablerade föreställningar om god smak. Och jag vet flera föremålsutställningar som grovt kränker vissa (i alla fall potentiella) besökargrupper utan att museerna bryr sig nämnvärt om detta. Se till exempel min vän och kollega Staffan Lundéns avhandling om de så kallade Beninbronserna på British Museum

176 (*Displaying Loot. The Benin Objects and the British Museum*). Och när Historiska museet i Stockholm omtolkade "vikingatiden" i utställningen "Vikinger" ledde det till att nationalister i olika radikal tappning kände sig kränkta. Borde man därför, i erkännandets och konsensusviljans namn, ha gjort om utställningen?

Men framför allt: hur förhåller sig den museala försiktighet som rekommenderas, till det fria, kritiska kunskapssökande som per definition ska bortse från de känslor det kan tänkas ge upphov till. Som tvärtom ser nedbrytandet av gamla vissheter som någonting gott och som inte tar hänsyn till om människor känner igen sig i den förändrade värld som viktiga kunskapsvinster medför. Många har fått betala ett högt pris för att de hållit fast vid detta ideal.

Jo, jag vet. Jag tar ut svängarna och jag talar om det som inte står i Pabst bok. Men det hade varit bra om också den diskussionen hade förts. Det hade gett en bild av vilken typ av institution som museerna är, vilken roll de har i den kritiska kunskapsproduktionen och hur väl lämpade de är att ställa obekväma frågor. Svaret på den sista frågan hade – om man följer Pabst etiska rekommendationer – kanske antagit formen av en obekväm sanning.

*Magnus Berg, docent
Institutionen för globala studier
Göteborgs universitet
magnus.berg@globalstudies.gu.se*